

Abant Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Abant Social Sciences

2022, 22(1): 123 – 135, doi: 10.11616/asbi.1016473

Türk Sinemasında Kullanılan İlk Sinema Makineleri ve İlk Projeksiyonistler (1896-1908)

First Cinema Machines and Film Projectionist in Turkish Cinema (1896-1908)

Ferhat Zengin¹

Geliş Tarihi (Received): 30.06.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 01.02.2022

Yayın Tarihi (Published): 31.03.2022

Öz: Türk sinema tarihi araştırmalarında öncelikle olarak ilk gösterim mekanlarına ve gösterilen filmlere odaklanılmış; sinemanın başat teknolojisi olan film makinelerine ve onları kullanan kişilere gerçek anlamda yoğunlaşılammıştır. Halbuki bu eksiklik Osmanlı Devleti'nde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin takibi adına oldukça önemlidir. Bu eksiklikten hareketle bu çalışmada, Türk sinemasında kullanılan ilk sinema aygıtları ve onları kullanan film projeksiyonistleri (film makinistleri) araştırılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın amacı, büyük bir buluş olarak dönemin bilim ve teknolojisini yansıtan sinema aygıtlarının Türkiye'de kullanılan ilk modellerini ve sahiplik yapılarını kronolojik olarak belirlemek ve bu cihazları kimin kullandığını tespit etmektir. 1896-1908 tarihleri olarak sınırlandırılan çalışmada literatür taraması ve doküman analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler ışığında Türk sinema tarihinin ilk döneminde kullanılan film makineleri ve bunları kullanan ilk film projeksiyonistleri tespit edilmiş ve kronolojik olarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sinema Tarihi, Türk Sinemasında Gösterim, Film Makineleri, Projeksiyonist, Film Makinisti.

&

Abstract: The earlier Turkish cinema history research focuses on the first screening venues and movies yet these studies do not focus on the movie machines and machine operators which are the key technologies of the cinema. To fill this gap, this study investigates the first cinema devices and movie machine operators in Turkish cinema. Therefore, the purpose of this study is to chronologically determine the first models and ownership structures of cinema devices used in Turkey that reflect the science and technology of that period as an important invention and identify the users of these devices. This study is limited between 1896-1908 and a literature review and document analysis are conducted. In the light of these documents, movie machines used during the first period of Turkish cinema history and the first movie machine operators are identified and chronologically listed.

Keywords: Turkish Cinema History, Turkish Cinema Screening, Movie Machines, Projectionist, Film Machine Operator.

Atf/Cite as: Zengin, F. (2022). Türk sinemasında kullanılan ilk sinema makineleri ve ilk projeksiyonistler (1896-1908). *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 123-135. doi: <https://doi.org/10.11616/asbi.1016473>

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ferhat Zengin, Gelişim Üniversitesi, fzengin@gelisim.edu.tr.

1. Giriş

Görüntüleri hareket ettirme çalışması sinemanın icadından çok öncesine gider. Birçok mucit ve bilim adamı bu amaç ekseninde teknolojik icatlar ortaya koymuş ve bu buluşları çeşitli etkinliklerde sunmuşlardır. Her bir teknoloji ve ortaya konulan çalışmalar sonradan “canlı fotoğraf” olarak nitelendirilecek olan görüntülerin, kaydedilmesini ve gösterimini sağlayan sinema kameralarının icadına öncülük etmiştir. Nilgün Abisel (2007, s. 13), “fizyolojiden anatomiye, kimyadan fiziğe dek pek çok alandaki sorularla yanıtların, yapılan buluşların yüzyıllar içindeki birikimi, on dokuzuncu yüzyılın sonunda cinematographe’in keşfinin zeminini” hazırladığını vurgulayarak, sinema aygıtlarının gelişiminde, kimin neyi icat ettiği çok tartışmalı ve aynı zamanda karışık bir konu olduğunun altını çizer. Bu bağlamda da yakın tarih aralıkları içinde pek çok ülkede birbirine benzer çekim ve gösterim aygıtlarının patentleri alınmıştır. Ayrıca Abisel (2007, s. 8), Lumière Kardeşler’in cinematographe’nun, “on dokuzuncu yüzyıl boyunca icat edilen pek çok teknik harikadan biri olarak dış dünyanın kopya edilmesinde ulaşılan en ileri noktayı” sergilemesinin insanların bu aygıtla karşı merakını artırdığını belirterek film kameralarına olan ilginin altını çizer. Bu bağlamda da on dokuzuncu yüzyılın sonuyla birlikte farklı sinema aygıtları ve projektörleri piyasaya sürülmüştür. Mustafa Özen (2019), sadece Fransa’da 1896 yılında patent bürosunda kayıtlı Cinétographe, Phantographe, Kinétographe, Cinographoscope ve Viroscope gibi sonu ‘graphie’ ya da ‘scope’ ile biten yüzlerce aygıt ismi olduğunu söyler. Özen’e göre özellikle bu dönemdeki bazı işletmeciler tanınmış projektörleri kendi isimleriyle kullanma yolunu seçmiştir. “Henri Joly’nin Cinématographe”ı buna bir örnektir. Ayrıca Özen, Eidoloscope, Biograph, Bioskope/Bioscope ve Theatrograph gibi Amerika, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde piyasaya sürülen dönemin diğer projektörleri de hatırlar. 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu ve benzeri film kameraları ile birlikte sinema sanatı da doğmuş olur. Lumière’lerin 1885 tarihinde icat ettiği “Cinematographe”² da bu anlamda sinemanın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Fransa’da ilk sinema gösteriminin yapılmasından sonra Osmanlı topraklarına gelen sinematograf kısa sürede merak uyandıran bir teknoloji olarak ortaya çıkmıştır. Giovanni Scognamillo bu durumu, “sinema öncesi dönem” olarak nitelendirdiği, sinema ortamını hazırlayan birtakım öncü denemelerin Osmanlı’da görülmesine bağlar. Scognamillo’nun (2008, s. 2) “durağan görüntülerin, manzaraların ve imgelerin optik oyunlar, hatta oyuncaklar sayesinde devingenlik kazandıkları, duvarlarda, perdelerde yansydıkları bir dönem” olarak açıkladığı sinema öncesi bu dönemin Osmanlı toplumunda sinematografin kolayca kitleler tarafından benimsenmesine katkı sağladığını belirtir. Metin And, 1974 tarihinde Milliyet Sanat’ta kaleme almış olduğu “Türkiye’de Sponek Birahanesindeki İlk Sinema Gösterisinin Öncesi ve Sonrası” adlı yazısında da söz konusu sinema öncesi öncü denemelerden bahseder:

26 Eylül 1843 tarihindeki “Journal de Constantinople’de, Galatasaray Lisesi yakınında, üç ayaklı at, çeşitli sirk gösterileri ve “Microscope Solaire” adında bir buluşla birlikte “Le Grand Diorama” adında bir yenilikten söz edilmiştir. L’Echo de l’Orient gazetesinin 23 Temmuz 1855 tarihinde, Beyoğlu’nda, İtalyan operaları oynanan Naum Tiyatrosu’nda “Cosmorama” adlı bir gösteriye yer verilmiştir. Le Turquie’nin 1 Temmuz 1882 yılındaki haberinde Doublie adında biri, Büyülü Fener (Lantern Magic) adında bir çeşit izdüşüm feneri ile 40 tabloda tufandan öncesini, dünya ile dünya çevresinde bir yolculuğu göstermiştir. 1885’te Louis Thierry, karpit lambasıyla gerçekleştirdiği “Diaphanorama” adlı gösteride, değişimler, güncel olaylar, tuhaf görünüşlü insanlar sunmuştur. 1885’te Verdi Tiyatrosu’nda oynak ışıkla “Tablolar” adlı bir gösteriye yer verilmiştir. Aynı yıl Louis Thierry, “Diaphanorama” temsillerini Fransız Tiyatrosu’nda sunmuştur. 20 tabloluk bu gösteride 9. tablo Türkiye’nin çeşmeleri üzerinedir (And, 1974).

Bu öncü çalışmalara ve sinematografa olan ilgiye rağmen Türkiye’de ilk yıllarda yapılan sinemacılık faaliyetleri oldukça güç ve zahmetli olmuştur. İç ve dış problemlerle boğuşan ve imparatorluğunun son dönemini yaşamakta olan Osmanlı Devleti’nin, yıkımı önlemeye çalışan son dönemin önemli padişahı Sultan II. Abdülhamit’in kuşkulu yaklaşımları nedeniyle bir “istibdat devri” içine girmesi nedeniyle, teknolojik bir cihaz olarak sinema aygıtlarının gümrükten geçirilmesi de bir o kadar zorlaşmıştı. Yine de

² “Cinematographe yalnızca bir projeksiyon aygıtı değildir; hem kamera, hem projeksiyon, hem de film baskısı için kullanılıyordu. 1897’de Lumière Kardeşler aygıtı satışa sunduğunda projektör, kamera ve baskı işlevleri çoktan ayrıştırılmıştı” (Erdoğan, 2017, s. 78).

imparatorluğun başkenti İstanbul'un, dünyanın en gözde şehirlerinden biri olması; kozmopolit yapısının yanında dönemin önemli ticari ve kültür merkezi konumunda bulunması sinema aygıtlarının İstanbul'a bir şekilde girmesini sağlamıştır. İlk yıllarda daha çok gayrimüslimlerin ilgisini çeken sinematografin, atmosferce halk tarafından sevilen Hacivat-Karagöz eğlence deneyimi sunması sinemanın Müslüman halk tarafından da karşılık bulmasına sağlamıştır.

2. Sinemanın Türkiye'ye Girişi ve İlk Film Gösterimi:

Osmanlı Devleti'ne yeni bir teknoloji olarak sinemanın gelişi oldukça kısa bir süre de gerçekleşmiştir. Lumière Kardeşler'in, 28 Aralık 1895 tarihinde Paris'in Capucines Bulvarındaki Grand Cafe salonunda "Sinematograf" (Cinematographe) adını verdikleri kamerayla ilk toplu gösterimi yaptıktan altı ay sonra Osmanlı Devleti'nin bu yeni teknolojiden haberdar olduğu bilinmektedir. Araştırmacı yazar Ali Özuyar "Devlet-i Aliyye'de Sinema" adlı eserinde (2007, s. 12), 17 Haziran 1896 tarihinde "bir Fransız vatandaşı olan Mösyö Jamin'in Fransız Elçiliği aracılığıyla Bâbîâli'ye gönderdiği bir yazıyla 'sinematograf' adı verilen bu yeni icattan" haberdar olduğunu belgeler. Özuyar, Osmanlı yetkili kurumlarının çeşitli yazışma ve incelemeler sonucunda sinematograf'ın "ilmi yönden insanlık için faydalı" notunun düşüldüğü 20 Eylül 1896 tarihli bir rapordan sonra ise sinemanın Türkiye'deki serüveninin başladığını belirtir.³

Osmanlı topraklarında ilk film çekimlerini ise İstanbul'a gelen İtalyan kökenli Fransız vatandaşı Alexandre Promio gerçekleştirmiştir. Lumière Kardeşler'in farklı mekân ve coğrafyalarda çekimler yapması için birçok ülkeye gönderdiği kamera operatörlerinden biri olan Alexandre Promio, Fransız büyükelçisinin yardımı ve rüşvetlerle ülkeye soktuğu sinematograf kamerasıyla 1896 yılında İstanbul, İzmir, Yafa, Kudüs gibi Osmanlı'nın çeşitli şehirlerinde filmler çekmiştir. Ayrıca Promio'nun ardından Lumière'lerin diğer operatörleri Felix Mesguich, Francis Doublier, Charles Moisson ve Perrigot çekim yapmak üzere 1896-1899 yılları arasında Osmanlı topraklarına giriş yapmışlardır. Fakat bu kameramanların Osmanlı topraklarında film gösterilerinde bulunup bulunmadığı konusunda bir bilgi mevcut değildir (Özön, 2013, s. 33-34). Osmanlı Devleti'ndeki ilk film gösterisi ise İstanbul'da bulunan Yıldız Sarayı'nda yapılmıştır.⁴ Sultan II. Abdülhamit'in torunu Ayşe Osmanoğlu'nun anılarından öğrendiğimiz bilgiye göre saraydaki ilk film gösterimini Bertrand adında bir Fransız yapmıştır:

"Bertrand taklit ve hokkabazlık yapar, her sene babamdan izin isteyerek Fransa'ya gider, birtakım yeni şeyler öğrenip gelirdi. Saraya sinemayı bu getirmiştir. O zamanlar sinemalar şimdiki gibi değildi. Perde büyük fırçalarla iyice ıslatılır, küçük parçalar gösterilirdi. Bu parçalar pek karanlık görülür, filmler bir dakikada biterdi. Bununla beraber çok yeni bir şey olduğundan hoşumuza giderdi." (Osmanoğlu, 1984, s. 75).

Nijat Özön'e göre Ayşe Osmanoğlu'nun bir tarihe bağlanmadan anlattığı anıların tarihi 1896 sonları ya da 1897 başlarıdır. Ayrıca Özön, Bertrand'ın Lumière kameramanı olmaması nedeniyle büyük ihtimalle Pathe'den bir sinema aygıtı aldığını ve gösterimi onunla yaptığını düşünmektedir (Özön, 2013, s. 34). Bu bilgiler ışığında Bertrand⁵ Türkiye'de film gösterimi gerçekleştiren ilk kişidir.

3. Halka Açık İlk Film Gösterimleri

Hanedan halkına yapılan Saray'daki gösterimlerin ardından Osmanlı Devleti'nde halka açık ilk toplu sinema gösterimi 12 Aralık 1896⁶ tarihinde Sponeck Birahanesi adıyla bilinen "Galatasaray (Beyoğlu) karşısına düşen Hamalbaşı sokaktaki Avrupa Pasajı'nın 7 numaralı" (Özgüç, 1990, s. 8) salonunda gerçekleştirilmiştir. Özde Çeliktemel Thomen'e göre İstanbul'daki bu sinematograf gösterimi "basın mensupları ve birkaç davetli" için düzenlenen ilk hususî film gösterimidir (2015, s. 498). Bu bağlamda

³ Osmanlı Devleti, 29 Mart 1903 senesinde sinemacılık işlerini düzene koyacak olan bir nizamname de yayımlamıştır.

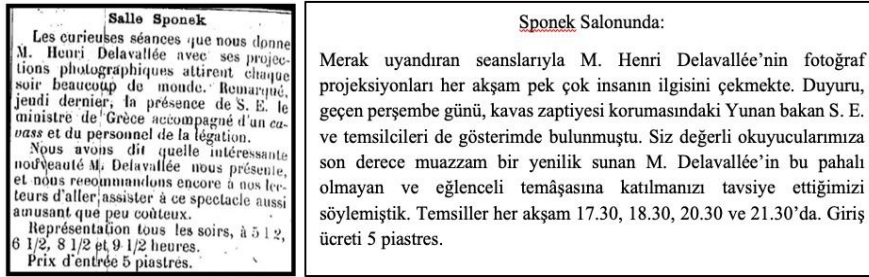
⁴ Kesin tarih bilinmemektedir ama araştırmacılara göre 1896 yılında bu gösterimin yapıldığı düşünülmektedir.

⁵ Bozis'ler (2014, s. 20), Ayşe Osmanoğlu'nun anılarında belirtmiş olduğu Bertrand adlı sinemacının gerçek adının Victor Bertrand olduğunu ifade ederler.

⁶ İstanbul'daki ilk sinema gösterimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Özde Çeliktemel-Thomen, "Hayaller Hakikat Olursa: Osmanlı İstanbul'unda Filmler, Gösterimler, İzlenimler (1896-1909), Doğu Batı, Sayı:75, Kasım-Ocak 2015, s.155-179.

icadından bir yıl bile geçmeden Osmanlı topraklarına giren sinematograf, gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu İstanbul Pera'da "canlı fotoğraf" adıyla izleyicilerle buluşmuştur.⁷

Şekil 1: Stamboul Gazetesi'nin 25/26 Aralık 1896 tarihli ilanı.

Kaynak: (Çeliktemel-Thomen, 2015).

Stamboul Gazetesi'nin 25/26 Aralık 1896'daki ilanlarında Sponek'teki gösterimleri Fransız bir ressam M. Henri Delavallée tarafından yapılacağı bilgisine yer vermiştir. Buradan da Sponek'deki ilk gösteriyi gerçekleştiren kişinin M. Henri Delavallée olduğu kabul edilmiştir. Ayrıca İstanbul'daki ilk sinematograf gösterimini anlarında yazan Refik Halid Karay'da M. Henri Delavallée'i şu sözlerle işaret etmektedir: "Onu evvela bir Fransız ressam memlekete sokmuştu. Büyük kardeşimin Paris'ten tanıdığı didon sakallı bir ressam!.. Biz de ona yardım ediyorduk" (Karay, 2011, s. 84). Bu bağlamda M. Henri Delavallée için Osmanlı topraklarında halka açık film gösterimini gerçekleştiren "ilk film projeksiyonisti" dir.

İlk sinematograf gösterisini izleyenler arasında bulunan Ercüment Ekrem Talu, yıllar sonra kaleme almış olduğu "İstanbul'da İlk Sinema ve Gramofon" (1943) başlıklı yazısında ilk film gösterimi hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Çocuktum, sekiz-dokuz yaşlarında vardım. Tam senesini söyleyemeyeceğim ama, galiba 1896-97 sıralarında idi. ...Babamın da keyfiyetten haberi varmış. Bu yeni icadı gidip görmemize bizi teşvik bile etti. Sponek, tramvayın Galatasaray dönemecinde, şimdi bir barın işgali altında bulunan, o vakitin maruf bir birahanesi idi. İçerisi gayet geniş, kuytu ve serindi. O gün esas sanatını terketmiş, bir temaşa salonu haline getirilmişti. Kapıdan onar kuruş -o vakit için mühim para-, duhuliye vererek içeriye girdik. Erken davranmışız. En ön sırada yer bulduk; geçtik oturduk. Zaten çok kalabalık olmadı. Sıralar dolmadı bile. ...Karşımızda, bir, bir buçuk kare metrelik bir beyaz perde duruyordu. Biz de buna bir mana vermeden bakıyorduk. Yan duvarlardaki ilanlardan bir şey anlayamıyorduk: Canlı fotoğraf... Asrın harikası... Andlozya'da boğa güreşi... Şimendüferlerle seyahat... Bu ibareler içimizdeki merakı körüklemekten başka bir işe yaramıyordu. Derken ortalık birdenbire karardı. Zifiri karanlık içinde kaldık; korktuk. Elim gayri ihtiyari ağabeyimin elini aradı; buldum ve bir tehlike karşısında imişim gibi sımsıkı kavradım. ...Sinematograf makinesini işletmek ve şeridi aydınlatmak için kullanılan petrol lambalarından intişar eden gaz kokusu da seyircileri ayrıca taciz etmekte idi. Perdenin önüne gelen bir şahıs bu karartının lüzumunu izah etti. Ve hemen onun arkasından gösteri başladı. ...İşte ilk sinema, sinematograf namı (adıyla) altında İstanbul'da böyle başladı."

⁷ Rauf Beyru (2000, s. 257), Ahenk Gazetesi'nin 10 Aralık 1896 tarihli haberinden hareketle Osmanlı Devleti'nde halka ilk gösterimin İzmir'deki Apollon salonunda yapıldığını ifade eder. Ahenk Gazetesi'nin 10 Aralık 1896 tarihli haberi şu şekildedir: "Frenk mahallesinde bulunan 'Apollon' salonunda, her akşam, saat 5.00'ten 6.00'ya kadar, 'Edison'un buluşu olan kinematograf adlı bir alet vasıtası ile, hayret verici bir ustalıkla, hareket halinde bulunan cisimlerin resimlerinin alınması gibi, çok eğlenceli ve seyre değer oyunlar icra edilmektedir. Duhuliye, büyükler için çeyrek mecidiye, çocuklara ise 10 meteliktir." Beyru bu habere dayanarak ilk gösterimin İzmir'de 1896 yılının kasım ayı sonunda ya da aralık ayının ilk günlerinde başlamış olduğunu varsayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nda sinema gösterilerinin ilk olarak İzmir'de yapıldığını kanıtladığını belirtir. Yine aynı gazetenin 17 Aralık 1896 yılında çıkan yazısında ise ilk film gösterimleri hakkında çok daha detaylı bilgiler verilmiştir. Rauf Beyru'nun ortaya koymuş olduğu bu bilgilere rağmen, Türk sinema tarih yazımı konusunda çalışmalarda bulunan pek çok araştırmacı, kendi çalışmalarında bu konuya çok fazla yer vermemiştir.

Şekil 2: Ressam Salih Erimez, Ercüment Ekrem Talu'nun anısında ilk film gösterimini Perde ve Sahne için resmetmesi.

Kaynak: Resim Salih Erimez (Talu, 1943)

Ercüment Ekrem Talu'nun anıları, "yazarın ilk seyir deneyimine ilişkin kişisel bir tarih vesikası olmanın ötesinde, sinemayla yeni tanışan bir kitlenin ilk tepkilerinin, dönemin gösterim pratiklerinin, sinemanın gündelik hayatta hangi tartışmalarla konu olduğunun kaydını tutan ve bu yanıyla da irdelenmesi gereken temel değerde bir belgedir" (Öktem, 2014). Sponeck Birahenesi'nde gösterilen ilk filmler kısa aktüel görüntülerden oluşuyordu ve "lambalardan çıkan ağır gaz kokuları meraklı izleyicileri rahatsız ettiği halde, bu 'ilk gösteri', bir 'sihirli icat' olarak büyük bir ilgiyle karşılanmıştı" (Özgüç, 1990, s. 8). Fakat bu filmlerin gösterildiği dönemin Pera'sı daha çok gayrimüslimlerin yaşadığı bir yerdir. Yazar Refik Halit Karay'a (2011, s. 84) göre o dönemde "İstanbul tarafında oturanların çoğu için Beyoğlu'na geçmek sadece uzun ve zahmetli değildi; oldukça ayıp, suça benzeyen de bir işti." Dolayısıyla Pera, Müslüman halkın gitmeyi çok tercih ettiği bir yer değildir. M. Henri Delavallée de ilk sinematograf gösterisinden iki ay sonra Müslüman halkın daha çok yaşadığı Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kıraathanesi'nde⁸ film gösterileri düzenlemeye başlamıştır.

1898'de, Fevziye Kıraathanesi'ndeki ilk film gösterimlerini izleyen on yaşındaki Refik Halit Karay, "Buzlu cama yazılan 'Canlı Fotoğraf' bir kutu şekline girip Direklerarası'ndaki meşhur Fevziye Kıraathanesi'nin kapısına asıldı" (Karay, 2011, s. 84) sözleriyle anılarında anlattığı buradaki gösteriler sonrasında sinemayı, beyaz bir perdeye yansıtılan ışık, kulakları rahatsız eden bir makine sesi, sallanan, sarsılan ve perdesinde bir sürü lekelerin kaynaştığı canlı bir fotoğraf olarak anlatır (Karay, 2011, s. 85).

4. Sinema Gösterimlerinde Kullanılan Film Makineleri

4.1. İlk Sinema Filmi Makinesini Getirme Girişimi:

Türkiye'ye ilk film makinesini getirme girişiminin, Diradour adlı kişi tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Behzat Üsdiken'in (1997) "sinemayı Türkiye'de tanıtan gerçek isim" dediği Diradour, "Bahçekapı 8 numarada fotoğraf makineleri, fotoğraf malzeme ve aksesuarlarını satan bir ticari mümessil ve toptancı" olarak çalışan birisidir. Üsdiken'in aktardığı bilgiye göre:

⁸"Şehzadebaşı'ndaki Fevziye Kıraathanesi devrin tanınmış şair ve edebiyatçılarıyla fikir ve sanat adamlarının bir araya gelip sohbet ettikleri önemli bir kültür mekânıydı. Ayrıca Ramazan aylarında yoğun olarak geleneksel eğlence sanatlarının (meddah, ortaoyunu, Karagöz) icra edildiği, tuluat ve tiyatro kumpanyalarının gösteri yaptıkları ve dönemin önce gelen musiki topluluklarının konser verdikleri bir salon haline geliyordu" (Özuyar, 2017, s. 36).

“Türkiye’den Lumière Kardeşler’e mektup yazan, hem de iki kez yazan ve Kardeşler’den de cevap alan Diradour adlı kişi ve onun firması vardır. Diradour ilk mektubunu 30 Eylül 1895 tarihinde yazmış, yani ilk gösterimden (Paris’teki) tam tamına üç ay önce. Ayrıca, Türkiye’deki bir dergide de Cinematographe ile ilgili bir makale yazmış. Louis Lumière 7 Ekim 1895 tarihinde verdiği cevapta hem bu hususu belirtiyor ve hem de bu makaleyi yazdığı için kendisine teşekkür ediyor. İkinci mektuba verilen yanıt ise, 23 Kasım 1896 tarihinde ve yanıt veren Auguste Lumière 1 numaralı not içinde ise, aynen şu ibare var: ‘Türkiye’ye Cinematographe’ı tanıtan adam, Diradour” (Üsdiken, 1997).

İstanbul’a film makinesi getirme girişiminde bulunan ikinci kişinin fotoğrafçı Teodor Vafiadis olduğu kaynaklarda yer almaktadır. George Sadoul’un Altı ciltlik “Histoire Generale du Cinéma” yapıtının birinci cildi olan L’Invention du Cinéma 1832-1897’nin ekler bölümünde, Teodor Vafiadis’in 3 Ekim 1895 ile 17 Şubat 1896 tarihleri arasında Lumière Kardeşler ile yazıştığı ve sinema makinesi hakkında bilgi istediği yer almaktadır⁹ (Özön, 2013, s. 30) (Bozis & Bozis, 2014, s. 20). Ancak Lumière Kardeşler’in sinema makinesi henüz seri üretime geçmediği için Vafiadis’in bu dileği gerçekleşmez (Bozis & Bozis, 2014, s. 20). Dolayısıyla Özön’ün de işaret ettiği gibi eğer Vafiadis Lumière’den “bir cinématographe aygıtını istemiş olsaydı bile bunu o vakit elde edebilmesi zaten imkansızdı; zira, Lumière Kardeşler 28 Aralık’taki gösterilerini yaptıkları vakit ellerinde bu gösteride kullandıkları aygıttan başkası da yoktu” (2013, s. 30).

4.2. Sponeck ve Fevziye Kıraathanesi’ndeki Sinematograf:

Lumière Kardeşler “1897 Mayıs’ına kadar Cinématographe’ı satışa sunmamışlar ve bunun yerine dünyanın dört bir yanına kendi çalışanlarını göndererek yeni aygıtın yerel eğlence piyasalarında tanıtımını kendi bünyelerinde yapmak istemişlerdir” (Özen, 2019, s. 184). Dolayısıyla İstanbul’daki ilk film gösterimini gerçekleştiren Fransız M. Henri Delavallée’nin, Lumière Kardeşler’in sinematografını kullanması mümkün değildir. Ali Özuyar’a (2017, s. 34-35) göre Fransız M. Henri Delavallée ilk gösterimde Edison’un Vitaskop’unu (Vitascope) kullanmıştır. Ayrıca uzun yıllar Delavallée’nin ilk gösterimlerde Lumière’lerin filmlerini gösterdiği düşünülmektedir. Nezih Erdoğan’a (2017, s. 82-84) göre Lumière filmlerini bir Edison aygıtında göstermek teknik olarak zaten mümkün değildir. Çünkü Lumière filmleri yuvarlak perforelerle üretilmektedir. Edison’un aygıtı ise dikdörtgen perforeli filmleri gösterebilmektedir. Lumière Kardeşler’in, Edison aygıtında da kullanılacak formatta film üretmeye karar verdikleri tarih ise 1897’dir. Burada karşımıza İstanbul’daki ilk gösterimlerde seyircilerin Lumière filmleri’nin nasıl seyrettikleri sorusu aklımıza gelebilir. Erdoğan’a göre çok ilgi gören Lumière filmleri o yıllarda başkaları tarafından da kopya edilmiştir. Lumière filmlerinin benzerlerini ya da aynısını yapan kişilerden birinin de George Melies olduğunu belirten Erdoğan, İstanbulluların 11 Aralık 1896 ve 1897’de Lumière filmlerinden taklit edilmiş Melies’e ait filmleri izlediklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda İstanbul’daki ilk film gösterisinde ne Lumière sinematografı ne de onlara ait filmler kullanılmıştır.

İlk gösterimde Edison’un Vitaskop (Vitascope) projeksiyon aygıtını kullandığı anlaşılan Henri Delavallée’nin, aynı zamanda Fevziye Kıraathanesi’nde de bu cihazı kullandığı belgelere yansımıştır. Özuyar’ın (2017, s. 35), Sabah 28 Kanunusani 1312 (9 Şubat 1897) gazetesinden aktardığı ilana göre Henri’nin, “Bizim canlı fotoğrafımızın makinesi Amerika’nın en mükemmel makinelerindendir” iddia etmesi bu durumu ortaya koymaktadır. Henri’nin yayımlattığı bu ilandaki iddiayı yorumlayan Özuyar, Lumière sinematografının bu tarihlerde İstanbul’da tanındığını belirtmektedir.

Dönemin yerel gazetelerinde yeni bir icat olarak ortaya çıkan sinema makinelerinin isminin okurlara aktarılmasında zorlanıldığı görülmektedir. Nezih Erdoğan’ın (2009) proje yürütücülüğünü yaptığı “Türkiye’de Sinema-Dijital Belge Arşivi, 1894-1928” projesindeki gazete kupürlerine baktığımızda bu durumu görebilmekteyiz.¹⁰ Projenin arşivinde yer alan Le Moniteur Oriental’ın 16 ve 22 Ocak 1897 tarihli ilanlarında Sponeck’teki gösterileri haber yapan Fransız basını, gösterilerde kullanılan aygıtın adını önce Cinévitographe (16 Ocak 1897) daha sonra ise Cinévitagraph (22 Ocak 1897) olarak aktarmıştır. Dolayısıyla

⁹ Behzat Üsdiken (1997) göre burada dikkat edilecek husus özellikle Vafiadis’in sorusudur. Bu bilinmemektedir. Çünkü müracaatın şekli belli değildir. Bu bakımdan, Vafiadis’in adının geçmesinin, gösterimle ilgisi olmayabileceğini de düşünülmektedir.

¹⁰ Nezih Erdoğan’ın proje yürütücülüğünü yaptığı “Türkiye’de Sinema-Dijital Belge Arşivi, 1894-1928” adlı projede yer alan dönemin gazeteleri ve Türkçe çevirileri, Nezih Erdoğan’ın izniyle bu çalışmada kullanılmıştır.

Özen'in de dikkat çektiği gibi, Amerikan patentine sahip bir projeksiyon Lumière Kardeşler'in "Cinématographe"ını çağrıştıran isimlerle dönemin basınına yansımıştır (2019, s. 186).

4.3. Odeon Tiyatrosu:

İstanbul'da ilk dönem devam eden film gösterimlerinin bir sonraki adresi Beyoğlu'nda bulunan Odeon Tiyatrosu'dur. Ali Özuyar, 24 Ocak 1897 tarihli The Oriental Advertiser'da yayımlanan bir ilandan hareketle Odeon Tiyatrosu'ndaki ilk sinematograf gösterimlerinde Cinevitagraphe Parisien adlı bir projeksiyon aygıtı kullanıldığını belirtmektedir (Özuyar, 2017, s. 40). Mustafa Özen'e (2019, s. 187) göre Cinématographe Parisien aygıtını tiyatroya F. de Bouillaune adlı bir kişi yerleştirmiştir: "F. de Bouillaune yerel gazetelerden birine gönderdiği yazıda bu Cinématographe'ın Lumière kardeşlere ait olmadığını belirtmiş ama kime ait olduğu konusunda da bir bilgi vermemiştir. Adından yola çıkıldığında aygıtın daha önce bahsedilen Henri Joly'nin Cinématographe'ı olması ihtimali yüksektir."

Odeon Tiyatrosu'ndaki film gösterimi ile ilgili İstanbul'da yayımlanan The Levant Herald and Express gazetesinin 23 Ocak 1897 tarihli ilanında (Bozis & Bozis, 2014, s. 31), "Le Cinématographe Parisien'in gösterimi, Paris'te gümüş madalya kazanan en mükemmel makine ile gerçekleştirilecektir" denilmiştir. Fakat bu haberden iki gün sonra yine aynı gazetede, makinenin doğru ayarlanmadığı, görüntülerde titremeler olduğu ve seyircilerin gözlerini yorarak rahatsız ettiği yazmıştır. Daha sonraki ilanlarda ise bu sorunların çözüldüğü gazetelere yansımıştır.

Odeon Tiyatrosu'ndaki başarısız gösterimler ve dönemin rekabet ortamı içinde Odeon'un işletmecisi Pierre S. Raftopoulos (Erdoğan, 2017, s. 237), 22 Mart 1899 tarihli Le Moniteur Oriental gazetesinde yayımladığı mektubunda, Odeon Tiyatrosu'nda gerçekleşen film gösterimlerinde bundan sonra The Royal Biographe adlı projeksiyonun kullanılacağını ve önceki yaşanan sıkıntıların olmayacağını duyurmuştur:

"The Royal Biograph, kendi türünde dünyada şu anda var olan diğer tüm örneklerinden şüphesiz çok daha iyidir; Casino de Paris de Paris'te iki sene arka arkaya, her gece düzenlenen film gösterimlerinde Paris'in tüm gazeteleri ondan büyük bir övgüyle bahsetmiştir. Şimdiye kadar bilinen sinematograf, bioscope, cosmograph [kozmozograf] ve benzer isim taşıyan diğerleri ile karşılaştırılmayacak kadar mükemmel olan bu aletin üzerinde durmak önemli görünüyor. Projeksiyonun üzerine konulduğu tuval, Odeon sahnemizin boyutunda olacak. İnsanlar, hayvanlar, gemiler ve demiryolları... vb. konuları içeren projeksiyonlar, kendi doğal boyutlarında gösteriliyor ve hatırlatmamız gerekiyor ki bunu, diğer sistemlerin büyük kusurlardan biri olan, izleyicilerin göz yorgunluğunun sebebi sayılan en ufak bir titreşim bile olmadan yapıyor"¹¹ (Erdoğan, 2017, s. 237-238).

Odeon'da Mart 1899 tarihiyle birlikte kullanılmaya başlanan Biographe Bozis'lere (2014, s. 33-34) göre, "35 metre karelik bir gösteri alanı ile sahnenin tüm ön çehresini kaplıyordu. Görüntü en ufak bir titreşim hareketinde bulunmuyor ve öteki makineler gibi seyircinin gözlerini yormuyordu."

Odeon Tiyatrosunda sonraki yıllarda devam eden film gösterimlerinde farklı sinema aygıtları da kullanılmıştır. 18 Ekim 1906 tarihli İkdam gazetesindeki ilana göre Odeon Tiyatrosu'nda Amerika sinematografı ile gösterimler yapılacağı ilan edilmiştir (Erdoğan, 2009). 1907 sonbaharında ise Odeon, Excelsior Sistemi ve Edison Elektrik Yoğunlaştırıcısı ile donatılmıştır. Mart 1908'de, yeni salonu açılan Pathe Sineması ile rekabet edebilmek için, Odeon'a sesli sinema Mega Excelsior kurulmuştur (Bozis & Bozis, 2014, s. 35). Sesli bir sinema sistemi olan Mega Excelsior, 1 Ocak 1908 tarihli Stamboul gazetesinde, büyük konuşan sinematograf/sözlü sinematograf olarak ilan edilmiştir (Erdoğan, 2009).

4.4. Tepebaşı (Mnimatakia) Tiyatrosu:

1897 Mart ayında Psihuli Kardeşler (Bozis & Bozis, 2014, s. 41), Tepebaşı'ndaki ahşap belediye tiyatrosu Mnimatakia'yı (Theatre des Petits-Champs) kiralarak, Pera'da üçüncü sinemayı işletmeye başlamışlardır. Dönemin gazetelerine göre 15-27 Mart tarihleri arasında buradaki gösterimlerde, "Edison'un Yeni Sinematografı [Le nouvean Cinématographe]" (Özuyar, 2017, s. 41) kullanılmıştır.

¹¹ Benzer ilanun 11 Mart 1899 tarihli Tahidromos gazetesinde de yayımlandığını görmekteyiz (Bozis & Bozis, 2014, s. 33-34).

Neologos gazetesinin 26 Mart 1897 tarihli ilanında, “Tanınmış hemşerimiz M. Sig. Weinberg’in mümessili olduğu Cinematographe Edison makinesi şimdiye kadar gördüğümüz doğal boyutta, en mükemmel, zengin, canlı fotoğraflarıyla şahane bir gösteri sunuyor” (Bozis & Bozis, 2014, s. 41) yazmaktadır.

1897 Mayıs ayı başlarında Edison Sineması Mnimatakia’dan, Omonia (Concordia) Tiyatrosu’na taşınmıştır. Ama burada canlı fotoğraflara karşı çok fazla ilgi olmamasından dolayı Psihuli Kardeşler Mnimatakia’daki tiyatroya geri dönmüşlerdir (Bozis & Bozis, 2014, s. 42). Sinema alanındaki teknik gelişmeleri yakından takip eden Psihuli Kardeşler, 17 Ocak 1898’de geri döndükleri Tepebaşı’nda bu sefer “İngiliz Yeni Sinematografi”ni tanıtarak film gösterimleri düzenlemeye devam etmişlerdir (Özuyar, 2017, s. 41). 16 Şubat 1899’da ise Psihuli Kardeşler, aynı tiyatrodaki Alman Skladanowsky Kardeşler’in geliştirdikleri Biyoskop (Bioscope) kamerasını kullanmaya başlamışlardır (Bozis & Bozis, 2014, s. 43) (Özuyar, 2017, s. 41). Bozis’lerin (2014, s. 44) tarihçi George Sadoul’dan aktardığı bilgiye göre, “Bioscope’un görüntü kalitesi o zamanlar bütün dünyada tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir.” 1902 tarihinde ise Tepebaşı Tiyatrosu’na A. Boullier’in American Biograph’ı gelmiştir (And, 1974).

4.5. Concordia (Omonia) Tiyatrosu:

1897 yılının başlarında sinematograf gösterimleri, Andreas Ksenatos ve Andreas Livadas’ın Pera’da bulunan Concordia Tiyatrosu’nda da gerçekleştirilir. Fakat mevcut kaynaklarda ilk gösterimlerde hangi sinema aygıtının kullanıldığı bilinmemektedir. Concordia’da kısa süren ilk film gösterimlerinden yaklaşık iki sene sonra 1899’un ilkbaharından itibaren film gösterimleri düzenli olarak yapılmaya tekrar başlanır. Concordia Tiyatrosu’nda başlayan bu düzenli sinema gösterimlerinde Petros Raftopoulos’un getirdiği Royal Biograph makinesi kullanılmıştır. Tahidromos gazetesinin 19 Mayıs 1899 tarihli bir haberinde Amerikan sinemasının Royal Biograph film makinesi hakkında şu yoruma yer vermiştir: “Görüntü harika, önemli özelliği ise, resimler titreşim yapmadığı için, gözler rahatsız olmuyor” Rum basınındaki ilanlara göre Royal Biograph makinesi 1899-1900 tarihlerinde burada kullanılmaya devam etmiştir. Buradaki gösterimleri Royal Biograph film makinesinin kamera operatörü ve makinisti Yorgos Siotis göstermekteydi (Bozis & Bozis, 2014, s. 47-50).

4.6. Pera Palas ve Halep Çarşısı:

Nezih Erdoğan’ın (2017, s. 169) “ilk film göstericilerinden biri” dediği Fransız “gezgin sinemacı” Pierre Victor Continsouza (Bozis & Bozis, 2014, s. 54),¹² 21 Kasım 1898’de Pera Palas’ta üç ayak üstünde kurulan bir projektörle George Melies filmlerini göstermiştir. Bu gösterim hakkındaki bilgi Rum basınında şu şekilde yansımıştır: “Suarenin son gösterilen büyümlü sahnelerini sözle anlatmak imkânsız. ...ve bunların tümü o kadar inandırıcıydı ki, yanımda oturan bey, bunların göz aldatmacası olmayıp, büyü sonucu olduğuna inandığından birkaç kez şeytanı kovan dualar mırıldandı” (Bozis & Bozis, 2014, s. 55).

Nezih Erdoğan (2017, s. 214) Continsouza’nın geliştirdiği ve C. Pathe tarafından ticari kullanıma sokulan “Malta Haçı (Cenevre) Mekanizmalı Projektör/Cinematographe Pathe No 2.” adlı projektörü kullandığını ihtimal vermektedir. Ama yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere “büyümlü sahne” olarak ifade edilen görüntülerin inandırıcılığı projeksiyon makinesinin öncekilere kıyasla daha iyi bir aygıt olduğu kanısı güçlendirmektedir. Dolayısıyla Continsouza kendi geliştirdiği projeksiyonu ile gösteriler yaptığını düşünebiliriz. Bozis’ler (2014, s. 55) bu makinenin daha sonra Cadde-i Kebir’deki Halep Pasajı’nın sonunda bulunan İpodrom’a nakledildiğini söylemektedir. Burada da Royal Biograph ile filmler gösterilmektedir. “Tahidromos gazetesinin 22 Aralık 1899, 7-12 Ocak 1900, 13 Kasım ve 1 Aralık 1900 tarihli sayılarında sıkça İpodrom’da Royal Biograph ile film gösterimleri yapıldığı” (Bozis & Bozis, 2014, s. 57) yazmaktadır. Bu bağlamda burada sözü edilen Royal Biograph kamerasının aynı yıllarda Pera Palas’ta gösteriler yapan Continsouza’nun vermiş olduğu kamera olduğu kuvvetle ihtimaldir.

Ali Özuyar (2017, s. 44-46), Continsouza’nun, “1900 yılının sonbaharında Halep Çarşısı’ndaki film gösterimlerini, kendi icadı olan Royal Biograph’la” yapmaya başladığını ifade eder. Continsouza

¹² “Continsouza birkaç yıl sonra Pathe Şirketi ile ortaklık kurdu (1902). Bu süreç içinde de projeksiyon makine imalatçılarının en büyüklerinden biri oldu. 1908’de 800 işçinin çalıştığı ve seneden 6000 projeksiyon makinesi üreten bir fabrikanın sahibiydi” (Bozis & Bozis, 2014, s. 55).

yetkililere verdiği bir dilekçede “Asrın en güzidelerinden bulunan sinematografi ilk defa olarak saltanat merkezinde seyircilere sunmakla övündüğünü ve hatta adı geçen aletle harikulade manzaralar göstermeyi başardığını” belirtiyordu. Özuyar’a göre Continsouza buradaki film gösterimlerini bir iki yıl daha sürdürmüştür. Metin And da (1974), 1901’de Continsouza’nın “Dev Sinematograf” denilen “Royal Cinematograph” [Biograph] ile burada temsiller verdiğini belirtmektedir. 1904’teki yangından sonra restorasyonla yenilenen İpodrom’da bu sefer Paris kinimatoskobunun kullanıldığı ve bunun sayesinde seyircilerin ışıklı, renkli resimleri ilgiyle izleyip durmadan alkışlandıkları dönemin gazetelerine yansımıştır (Bozis & Bozis, 2014, s. 57-58).

4.7. Varyete Royal View Tiyatrosu:

1906 tarihinde İpodrom tiyatrosunun adı Varyete Tiyatrosu (Variété /Theatro Pikilion)¹³ olarak değiştirilmiştir (Özuyar, 2017, s. 46). 09 Mart 1907 tarihli Proodos gazetesindeki ilana göre mart ayından itibaren her gün bu salonda, Mester’in yeni kosmograf göstericisiyle izleyicilere üç seansta 15’er dakikalık değişik filmler gösterilmiştir (Bozis & Bozis, 2014, s. 59). 1907 ve 1908 yıllarında ise Avrupa The Royal View aygıtıyla filmler gösterilmiştir (Bozis & Bozis, 2014, s. 61-65). “Daha nitelikli projeksiyonlar gerçekleştirme iddiasında olan Royal View” sineması (Erdoğan, 2017, s. 115) Fransızca Stamboul gazetesine verdiği ilanda, tiyatrodaki sinematografin mükemmelliğinden bahsetmektedir:

Bu akşam (Perşembe) The Royal View yeniden açılış temsiliyi yapacak. Bize tamamen yeni programlarla geri dönen bu harika sinematograf eminiz ki, onun iki sezon boyunca elde ettiği büyük başarıları anımsayan tüm Pera tarafından iyi karşılanacak. Zira The Royal View sadece mükemmelleştirilmiş bir sinematograf değil, aynı zamanda projeksiyonlarının seçimi, çeşitliliği ve emniyeti sayesinde sinematografların birincisi olma niteliğini koruyor. Royal View’ün harika aygıtları, Paris Polis Merkezi’nin istediği modele uygun, Creusot imalatı bir çelik kabin içine kapatılmış; bu kabin seyirciler için en mutlak emniyet önlemlerini sağlıyor.¹⁴

10 Mayıs 1908’de Pera’daki gösterimleri sona eren bu sinematograf için dönemin gazetelerinde, “görüntü deformasyonunun yokluğu”, görüntünün tamamen “net ve iyi şekillenmiş” biçimde perdeye yansıttığı iddia edilmiştir (Erdoğan, 2017, s. 238).

The Royal View -artık çok küçük gelen- Varyete salonunda bu kadar hayran "bravo"lara neden olmamıştı. Tüm görünüşler ilginç, hepsi olağanüstü derecede berrak ve ışıklı. Peki kulis gürültülerine ne demeli? Gürültülerin taklidi o kadar mükemmel ki, sahneler sanki yalnızca gösterilmekle kalmıyor, âdetâ oynanıyor, yaşanıyor. Bizim için dev-sinematografi kuran The Royal View, şüphesiz, bir yenilikçi, ve eşi olmayan bir gösteri.¹⁵ Söylenmesi gereken bir diğer mükemmellik, görüntü deformasyonunun yokluğu: görüntüler Varyete’de devasa ekrana rağmen ve sinematografların devinin harika aygıtları sayesinde tamamen net ve iyi şekillenmiş durumda kalıyor.¹⁶ Başka yerlerde var olan o çok yorucu titremeler Royal View’da neredeyse hiç yok, ve ışıklı ve berrak görüntülerin çarpıcılığı eşsiz.¹⁷ Varyete Tiyatrosu “Stamboul, 14/08/1908 Sinematografların harika devi The Royal Star’ın gösterimlerinin başlangıcı dün akşam gerçekleşti.”¹⁸

1908 yılında “The Royal View Sineması Variete Tiyatrosu’ndan ayrılınca, kısa bir süre için Charles Urban’ın İngiliz Royal Bioscop’u olduğunu tahmin ettiğimiz Bioscop Sineması’nda gösterimlere başlar.” (Bozis & Bozis, 2014, s. 65).

¹³ Varyete Tiyatrosu daha sonra 1923’te Fransız Tiyatrosu, 1943’te Ses Tiyatro ve Sinema Salonu ve 1962’de Dormen Tiyatrosu isimlerini aldı (Bozis & Bozis, 2014, s. 62).

¹⁴ Stamboul, 12.03.1908

¹⁵ Stamboul, 16.03.1908

¹⁶ Stamboul, 23.03.1908

¹⁷ Stamboul, 27.03.1908

¹⁸ Stamboul, 14/08/1908

4.8. Türkiye’de İlk Yerleşik Sinema Salonu: Amfi Tiyatro Pathé Sineması (Petits-Champs Amfityatrosu):

Sinema, 1908 tarihine kadar Türkiye’de daha çok karagöz, ortaoyunu, meddah gibi çeşitli eğlenceler yanında, tiyatrolarda, kiraathanelerde programı zenginleştirmekte kullanılan “gavur işi” bir eğlence olarak kalmıştır. İkinci Meşrutiyet’in ilanı üzerine sinemayı bu sığıntı durumundan çıkararak Sigmund Weinberg olmuştur. O dönemde Pathé’nin İstanbul’daki temsilcisi olan Weinberg, 1908 yılında Tepebaşı’nda Şehir Tiyatrosu’nun eski Komedi Bölümü olan yerde Pathé Sineması’nı yaptırarak Türkiye’de ilk sürekli sinema salonunu kurmuştur (Özön, 2013, s. 38-39).

Stamboul gazetesinde yer alan bir ilanda temsilciliğini S. Weinberg’in yaptığı Amfityatro Pathé Sineması yönetimi, Pathé Sinematografi ile yakında sansasyonel film gösterimlerine başlayacaklarını duyurur.¹⁹ Aynı gazetenin sonraki ilanlarında ise Paris’ten Pathé Kardeşler’in Konstantinopolis seyircileri için son üretim makineler gönderdiği bildirilir.²⁰ Metin And’ın (1974) “Patheographe” dediği Pathé Sinematografi, gazetenin sonraki ilanlarında “dev sinematograf” olarak geçer; özellikle de güvenli olduğunun altı çizilir:²¹

“Bu dev sinematografin kurulumu teknik açıdan mükemmel. Seyircilerin güvenliği açısından da hatasız. Belediye Tiyatroları’nun becerikli yöneticisi Bay Stavro Pappadopoulos’un aldığı bilgece önlemler sayesinde her tehlike önlenmiş ve yakın zamanda İngiltere’de ya da Amerika’da yaşanan türden herhangi bir felaketten korkmaya gerek yok. Petits-Champs sinematografi kalın çimentodan duvarların içine kapanmış ve raylar üzerinde kayan güçlü bir demir kapı da onu tiyatrodan izole ediyor. Bu beton kafesin içinde olası bir yangını önlemek için her şey düşünülmüş. Bir su musluğu hemen kullanılmak üzere hazır. ...Yani, seyircilerin en korkaklarının bile artık korkacakları bir şey yok.”²²

Pathé Sineması, basındaki reklamında belirtildiği gibi, 30 Ocak 1908’de açılmıştır. Sinema son model projeksiyon makineleri, yeni sistem elektrikli aydınlatıcı ve vantilatörlerle donatılmıştır.²³ Giovanni Scognamillo’ya (2008, s. 17-40) göre Pathé Sineması, dönemin modern sinema salonlarından bir tanesidir.

5. Bulgular

Araştırmada elde edilen bilgiler çerçevesinde 1896-1908 tarihleri arasında Osmanlı Devleti’nde kullanılan ilk sinema makineleri kronolojik olarak şu şekildedir:

Tablo 1: Osmanlı Devleti’nde kullanılan ilk sinema makineleri:

Sıra	Tarih	Projeksiyonist (Operatör-Film Makinisti)	Film Makinesi	Gösterim Mekânı
1	1896	Alexandre Promio	Lumière Cinématographe	(Gösterim yapıp yapmadığı bilinmiyor)
2	1896-1899	Felix Mesguich, Francis Doublier, Charles Moisson, Perrigot	Lumière Cinématographe	(Gösterim yapıp yapmadıkları bilinmiyor)
3	1896	Victor Bertrand	Pathe Cinématographe	Yıldız Sarayı (İstanbul)
4	10 Aralık 1896	Bilinmiyor	Edison Kinematografi	Apollon (İzmir)
5	12 Aralık 1896	M. Henri Delavallée	Edison Vitascope	Sponeck (İstanbul)
6	Ocak-Şubat 1897	M. Henri Delavallée	Edison Vitascope	Fevziye Kiraathanesi (İstanbul)
7	Ocak 1897	Bilinmiyor	Cinevitagraphe Parisien/Henri Joly Cinématographe	Odeon Tiyatrosu (İstanbul)
8	Mart 1897	M. Sigmund Weinberg	Le nouveau Cinématographe/Cinematographe Edison	Tepebaşı Tiyatrosu (İstanbul)
9	Mayıs 1897	Bilinmiyor	Le nouveau Cinématographe/Cinematographe Edison	Concordia Tiyatrosu (İstanbul)
10	1897 (Yılın Başları)	Bilinmiyor	Bilinmiyor	Concordia Tiyatrosu (İstanbul)
11	Ocak 1898	Bilinmiyor	İngiliz Yeni Sinematografi	Tepebaşı Tiyatrosu (İstanbul)

¹⁹ Stamboul, 09.01.1908

²⁰ Stamboul, 18.01.1908

²¹ Güvenlik meselesinin ilanlara girecek kadar ön planda tutulmasının nedeni dönemin sinema salonlarında yaşanan büyük yangın ve felaketlerdir. Nezir Erdoğan, Abdülhamid’in elektriğe mesafeli olmasının bir nedeni olarak İstanbul yangınları olduğunu belirtmektedir. Elektrikten önce sinema gösterimlerinde yaygın bir biçimde kullanılan ve eter-oksijenle çalışan projeksiyon sistemlerinin neden olduğu yangınlar olduğunu belirtmektedir (2017, s. 71).

²² Stamboul, 30.01.1908

²³ Le moniteur Oriental gazetesi, 30.01.1908

Türk Sinemasında Kullanılan İlk Sinema Makineleri ve İlk Projeksiyonistler (1896-1908)
First Cinema Machines and Film Projectionist in Turkish Cinema (1896-1908)

12	Kasım 1898	Pierre Victor Continsouza	Malta Haçı (Cenevre) Mekanizmalı Projektör/Cinematographe Pathe No 2.	Pera Palas (İstanbul)
13	Şubat 1899	Bilinmiyor	Skldanowsky Bioscope	Tepebaşı Tiyatrosu (İstanbul)
14	Mart 1899	Bilinmiyor	The Royal Biograph	Odeon Tiyatrosu (İstanbul)
15	Aralık 1899- Aralık 1900	Pierre Victor Continsouza	Royal Biograph/ Malta Haçı (Cenevre) Mekanizmalı Projektör/Cinematographe Pathe No 2.	Halep Pasajı/İpodram (İstanbul)
16	1899 (İlkbahar)- 1900	Yorgos Siotis	Amerikan The Royal Biograph	Concordia Tiyatrosu (İstanbul)
17	1901	Pierre Victor Continsouza-Luis Roca Ramirez	Royal Cinematograph [Biograph]	Halep Pasajı/İpodram (İstanbul)
18	1902	Bilinmiyor	A. Boullier American Biograph	Tepebaşı Tiyatrosu (İstanbul)
19	1904	Bilinmiyor	Paris Kinimatokobu	Halep Pasajı/İpodram (İstanbul)
20	Ekim 1906	Bilinmiyor	Amerika Cinématographe	Odeon Tiyatrosu (İstanbul)
21	Mart 1907	Bilinmiyor	Mester Kosmograf	Varyete Tiyatrosu (İstanbul)
22	1907- Mayıs 1908	Bilinmiyor	The Royal View	Varyete Tiyatrosu (İstanbul)
23	1907 (Sonbahar)	Bilinmiyor	Excelsior Sistemi	Odeon Tiyatrosu (İstanbul)
24	Mart 1908	Bilinmiyor	Mega Excelsior-Excelsior Cinématographe	Odeon Tiyatrosu (İstanbul)
25	30 Ocak 1908	M. Sigmund Weinberg	Pathe Cinématographe (Patheographe)	Amfi Tiyatro Pathé Sineması (İstanbul)
26	Eylül 1908	Bilinmiyor	Royal Bioscop(e)	Varyete Tiyatrosu (İstanbul)

Bulgular ışığında 1896-1908 tarihleri arasında Osmanlı topraklarında Avrupa ve Amerika'dan gelen sinema cihazlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu sinema makinelerinin aynı gösterim mekanlarında dahi sürekli olarak değişmesi ise bu teknolojilerin yenileriyle güncellendiğini göstermektedir. Dolayısıyla Batı'daki sinema teknolojileri Osmanlı'da bulunan işletmeciler ya da sinemacılar tarafından takip edilmiştir.

Tablo 1'deki bulgulara göre, araştırma tarihleri içinde yer alan film gösterimlerinin çoğunda sinema aygıtlarını kimlerin kullandığı tespit edilememiştir. Tablo 1'de adı geçen projeksiyonistlere baktığımızda ise bu kişilerin Türk kökenli olmayan yabancılar ya da gayrimüslimler olduğu anlaşılmıştır.

6. Sonuç

Sinemanın Osmanlı topraklarına ilk girişinden, yerleşik sinemanın kurulduğu 1908 tarihine kadar Türkiye'de sinema gösterilerinde kullanılan film makineleri bulgular kısmında ortaya konulmuştur. Bu bulgular çerçevesinde, çok farklı film cihazlarının kısa zaman aralıklarında Osmanlı topraklarında görülmesi, son dönemini yaşayan Osmanlı Devleti'nde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin yakından takip edildiğine işaret etmektedir. Fakat araştırma tarihleri kapsamında film makinelerinin yabancılar ya da gayrimüslimler tarafından ülkeye sokulduğu ve uygulamalarının da yine Türk olmayanlar tarafından yapıldığı tespit edilmiştir.

1896-1908 tarihlerinde gerçekleştirilen gösterimlerin gazetelere yansıyan ilanlarından da anlaşılacağı üzere, sinema cihazlarını getiren kişiler ve işletmeler arasında rekabet ortamı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda gazete ilanlarında özellikle film gösterimlerinde kullanılan aygıtların kalitesine vurgu yapılması suretiyle seyircilere sürekli olarak daha iyi görüntüler vaat edilmiştir. Fakat gazetelere yansıyan yorumlar ve aynı zamanda anı ve hatırat kitaplarından edinilen bilgilere göre, ilk gösterimlerde görülen görüntü kalitelerinin düşüklüğü, titremeler ve benzeri sorunlar seyircilere seyir anında rahatsızlık vermiştir. Bu bağlamda ilk dönem film makinelerinde ve gösterimlerinde standart bir kalitenin yakalanamadığı; bu nedenle de yurt dışında geliştirilen çok farklı modellerdeki sinema cihazları ülkeye getirtilmiştir.

Araştırma tarihleri kapsamında ilk film gösterimlerinde sinema cihazlarını kullanan kişiler hakkında çok az bir bilginin Türkçe literatürde yer aldığı ortaya çıkmıştır. Seyirci ve film arasındaki zinciri kuran ve seyir kültürünün önemli kişileri bu ilk gösterimcilere, yeni araştırmalarla odaklanılması Türk sinemasının ilk dönemi hakkında yeni bilgilerin edinilmesine değerli katkılar sunacaktır.

Kaynaklar

Abisel, N. (1995). *Popüler Sinema ve Türler*. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Abisel, N. (2007). *Sessiz Sinema*. Ankara: Deki.

- Alus, S. M. (2001). *Eski Günlerde. İstanbul: İletişim.*
- And, M. (1974). Türkiye’de Sponek Birahanesindeki İlk Sinema Gösterisinin Öncesi ve Sonrası. *Milliyet Sanat*(106), s. 8-12. Eylül 15, 2019 tarihinde <https://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/247/turkiye%E2%80%99de-sponek-birahanesindeki-ilk-sinema-gosterisinin-oncesi-ve-sonrasi> adresinden alındı
- Beyru, R. (2000). *2000: 19.Yüzyılda İzmir’de Yaşam. İstanbul. İzmir: Literatür Yayınları.*
- Bozis, Y., & Bozis, S. (2014). *Paris’ten Pera’ya Sinema ve Rum Sinemacılar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*
- Çeliktemel-Thomen, Ö. (2015, Kasım-Ocak). Hayaller Hakikat Olursa: Osmanlı İstanbul’unda Filmler, Gösterimler, İzlenimler (1896-1909). *Doğu Batı*(75), s.155-179.
- Erdoğan, N. (2009). *Türkiye’de Sinema - Dijital Belge Arşivi, 1894-1928.* Proje, İstanbul Bilgi Üniversitesi - Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Dairesi, İstanbul.
- Erdoğan, N. (2016, Kasım 15). *Bugünün Seyircisi ve Geri Dönen Beden.* Eylül 17, 2019 tarihinde Sessizsinemagunleri: <http://www.sessizsinemagunleri.com/bugunun-seyircisi-ve-geri-donen-beden/> adresinden alındı
- Erdoğan, N. (2017). *Sinemanın İstanbul’da İlk Yılları. İstanbul: İletişim.*
- Filmer, C. (1984). *Hatıralar: Türk Sinemasında 65 Yıl. İstanbul: Emek Matbaacılık ve İlançılık.*
- Karay, R. H. (2011). *Deli. İstanbul: İnkılap.*
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk Sineması-I. İstanbul: Kitle Yayınları.*
- Osmanoğlu, A. (1986). *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım). Ankara: Selçuk Yayınları.*
- Öktem, M. G. (2014). Edebiyatçılarımızın Sinema Hatıraları. *Modern Zamanlar*(33), 10-19. https://arsiv.tsa.org.tr/uploads/documents/edebiyatcilarimizin_sinema_hatiraları_1369/modern_zamanlar_33_10_19.pdf adresinden alındı
- Özen, M. (2019). Hareketli Resimler” İstanbul’da (1896-1908). *Kebikeç*(27), s.183-190.
- Özgüç, A. (1990). *Türk Sinemasında İlk’ler. İstanbul: Yılmaz Yayınları.*
- Özgüç, A. (2012). *Ansiklopedik Türk Filmleri Sözlüğü. İstanbul: Horizon International.*
- Özön, N. (1968). *1895-1966 Türk Sinema Kronolojisi. Ankara: Bilgi Yayınevi.*
- Özön, N. (1995). *Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları 1. Cilt. Ankara: Kitle Yayınları.*
- Özön, N. (1995). *Karagözden Sinemaya Türk Sineması ve Sorunları 1. Cilt. Ankara: Kitle.*
- Özön, N. (2013). *Türk Sineması Tarihi 1896-1960. İstanbul: Doruk.*
- Özuyar, A. (2004). *Babıali’de Sinema. İstanbul: İzdüşüm Yayınları.*
- Özuyar, A. (2007). *Devlet-i Aliyye’de Sinema. Ankara: De ki.*
- Özuyar, A. (2008). *Sinemanın Osmanlıca Serüveni. Ankara: De Kİ.*
- Özuyar, A. (2017). *Sessiz Dönem Türk Sinema Tarihi (1895-1922). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.*
- Scognamillo, G. (2001, Ocak 1). Türk Sinemasının Ekonomik Tarihi. *Yeni İnsan Yeni Sinema*(9).
- Scognamillo, G. (2002). Türk Sinemasının Ekonomik Tarihine Giriş 2. *Yeni İnsan Yeni Sinema.*
- Scognamillo, G. (2003). *Türk Sinema Tarihi. İstanbul: Kabalcı.*
- Scognamillo, G. (2008). *Cadde-i Kebir’de Sinema. İstanbul: Agora.*
- Talu, E. E. (1943). İstanbulda İlk Sinema ve İlk Gramofon. *Perde ve Sahne*(7), s. 5-14.

- TDK. (2019, Nisan 10). *Güncel Türkçe Sözlük*. (T. D. Sözlüğü, Editör) Temmuz 4, 2019 tarihinde sozluk.gov.tr: <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- TDK. (2019, Temmuz 16). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. Temmuz 16, 2019 tarihinde Sozluk.gov.tr: <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Üsdiken, B. (1997, Temmuz 29). *Türkiye'ye Sinemayı Tanıtan Kim?* (I. S. Repository, Dü.) Ekim 6, 2019 tarihinde Core: <https://core.ac.uk/reader/38311659> adresinden alındı